

Na začetku je bil Krabat¹, dobri čarovnik iz dežele Lužiških Srbov. Domačini imenujejo tisto deželo Lužica, po slovensko Lužica, torej majhna luža. Ljudje, ki živijo v luži? To je vsekakor zvenelo čarobno, kot je tudi tista zgodba o dobrem čarovniku pravljica, ki jo je v našo hišo prinesel Frido Mětšk. Prijatelj mojega očeta, Lužiški Srb, pisatelj, zgodovinar, pripovedovalec. Žal nam ni uspelo, da bi se vsi skupaj podali v njegovo domovino, v čarobno deželo, ki se razprostira med Saško in Bramborsko. Ostala sta spomin in želja, skoraj petdeset let.

Prehod I – od pravljicne dežele do tekmovalne družbe

Leta 2011 nenadni prehod iz pravljicne dežele v vsakdan brez iluzij: idilična mesta in vasice, skrite v valovito pokrajino, ki jo prepdajajo potoki in reke ter krasijo nešteta jezera. Vzdož poljskih poti znamenja in križi. Vendar vasice obdajajo, jih ogrožajo in jih vlečejo v brezno ogromni dnevni kopi. Razlastitve. Rudarsko pravo gre preko vsega. Ogromni bagerji, ki preoblikujejo še pravkar ljubko pokrajino v ogromno luknjo s profilom na glavo postavljene stopničaste piramide, ki merijo kilometre v dolžino in do sto metrov v globočino, do tja, kjer se nahaja sloj premoga (glej str. 166). Ta meri v preseku deset do dvajset metrov, črno zlato, ki se mu mora vse umakniti: polja in gozdovi, hiše in cerkve, poljske poti in ceste, žival kot tudi človek. Koridorji, zasekani v gozdove. V tej preteči praznini vsakih nekaj korakov vodne črpalko, ki znižajo vodno gladino na sto metrov, ki črpajo vodo na dolge razdalje tja, kjer naj napolnijo že spraznjene, zdaj opustošene dnevne kope. Za bagerji prostrana pustinja jalovišč, ledina, kisla tla. Novo nastala pokrajina jezer, ki ostanejo desetletja neuporabna, ker je voda zastrupljena. Počitniško območje prihodnosti, ko se obrežje jezer ne bo več podiralo, potem, ko se bo nova pokrajina umirila.² Lužica šteje v Nemčiji, v deželi visoke tehnologije, med energetske centre. Dominantne točke v lužiški pokrajini niso več cerkve, temveč hladilni stolpi premogovnih termoelektrarn. Na obzorju oblaki pare in dima. Ob cesti table, ki opozarjajo na „nevarnost nepričakovane poledice“. Seveda, padavine kondenzata. Industrializirana pokrajina. Resnična pokrajina je blago energetske industrije.

Na spočatku bě Krabat¹, dobry kuzlar ze serbskeho kraja. Serbsce mjenuja kraj Łužica, słowjensce Lužica, štož woznamjenja luža. Ludžo, kiž su we luži žiwi? Znajmjeńša to přeco bajkójce klinčeše, kaž džě je tež wona stawizna wo dobrym kuzlarju bajka, kotruž bě Frido Mětšk k nam domoj přijnjesl. Přecel mojeho nana, łužiski Serb, spisowacel, historikar, powědar. Nam so ženje njebě radžilo, sej zhromadnje do jeho domizny dojčě, do wonjeje lubozneje kónčiny, rozpřescěracej so po Sakskej a Braniborskej. Zwosta dopominanje a přeće, nimale na wšěch polsta lět.

Přechod I – Wot kraja bajow k wukonowej krajiny

2011 abruptny přechod z kraja bajow do wostrózbjaceho wšědneho dnja: lubozne města a wsy, tulace so do něžnje pahórkateje krajiny, přetkaneje wot seklowacych so rěčkow a rěkow, wozdobjeneje ze syłu jězorow. Při pólnych pućach stolpy a križe. Kolowokolo rjanych wjeskow hoberske ploniny brunicowych jamow, je wohrožowace, do bjezdna torhace. Wuswojenja. Hórnistwowo prawo nade wšěm. Łopatowe bagry, kotrež runje hišće luboznu krajinu w profilu znak stejaceje schodženckateje pyramidy do kilometry dolheho džěriska přewobročeja, sto metrov hłuboko, doniž woršu wuhla njedocpěja (hlej str. 166). Džesać do dwaćeći metrow tolstu – čorne zlato, kotrehož dla dyrbi wšitko přeč: pola a hola, domy a Bože domy, šćežki a puće, zwěrjo a čłowjek. Pasma spuščaného lěsa. Do tuteje so hotowaceje prózdnoty su kóždych por metrow wódne klumpy sadžili, kotrež dnownu wodu sto metrow hłuboko spadnyć dadža, ju kilometry daloko wotklumpuja, zo bychu druhe, hižo dowubrane jamy zalowali. Za bagrami šěroke krajiny wotsypa, lado, kisała póda. Nowje stworjena jězorina je husto hdy lětdžesatki njepřístupna, dokelž je woda překisała. Wočerstwjenišćo za přichod, za pozdžišo, hdyž so brjohi kumštnych jězorow hižo wjace njesuwaja, hdyž je so nowy kraj sadžit.² Łužica słuša do energijowych rewěrow we wysoko technologizowanej Němskej. We Łužicy njeki waja znazdala hižo cyrkwy jako najwyši dypk, ale chłódženske wěže brunicowych milinarjow. Zdala widžiš stolpy pary a kura. Při dróhach warnowanske tafle „Strach njejpakeho lodu“. Wězo, kondensowana para z wuhenjow. Industrializowana krajina. Krajina bywa z twor.

Am Beginn war Krabat¹ der gute Zauberer aus dem Sorbenland. Auf Sorbisch heißt jener Landstrich Łužica, auf Slowenisch Lužica, das bedeutet die kleine Pfütze. Menschen, die in einer Pfütze leben? Das klang allemal märchenhaft, so wie auch jene Geschichte über den guten Zauberer ein Märchen ist, das Frido Mětšk in unser Elternhaus brachte. Ein Freund meines Vaters, ein Lausitzer Sorbe, Schriftsteller, Historiker, Erzähler. Wir haben es nie zuwege gebracht, eine gemeinsame Reise in dessen Heimat zu unternehmen, jene zauberhafte Gegend, die sich über Sachsen und Brandenburg erstreckt. Es blieb die Erinnerung und der Wunsch, beinahe fünfzig Jahre lang.

Übergang I – Vom Märchenland zur Leistungslandschaft

Im Jahr 2011 der abrupte Übergang von der Märchenwelt in den ernüchternden Alltag: anmutige Städte und Dörfer, eingebettet in eine sanft geschwungene Landschaft, von Bächen und Flüssen durchzogen, mit zahllosen Seen geziert. Entlang der Feldwege Bildstöcke und Wegkreuze. Um die schönen Dörfer herum, sie bedrängend, sie in den Abgrund reißend, riesige Tagebauareale. Enteignungen. Bergrecht über alles. Schaufelradbagger, welche die eben noch liebliche Landschaft im Profil einer umgedrehten Stufenpyramide kilometerlang in ein riesiges Loch verwandeln, hundert Meter tief, bis der Kohlenflöz erreicht ist (s. S. 166). Dieser mißt zehn bis zwanzig Meter im Querschnitt, schwarzes Gold, dem alles weichen muß: Felder und Wälder, Häuser und Kirchen, Feldwege und Straßen, Tier und Mensch. Schneisen, in die Wälder geschlagen. In diese sich anbahnende Leere sind alle paar Schritte Wasserpumpen gesetzt, die das Grundwasser auf hundert Meter absenken, es kilometerweit wegpumpen, um andere, bereits leergebagerte Gruben zu fluten. Hinter den Baggern ausgedehnte Kippenlandschaften, Brachland, saurer Boden. Die neuerschaffene Seenlandschaft oftmals auf Jahrzehnte unzugänglich, weil das Wasser zu sauer ist. Ein Erholungsgebiet für die Zukunft, für später, wenn die Ufer der künstlichen Seen nicht mehr abrutschen werden, sich das neue Land gesetzt haben wird.² Die Lausitz ist eines der Energiereviere im Hochtechnologieland Deutschland. Die Landmarks der Lausitz sind nicht länger

Prehod II – Od gospodarstva do izgube kulture?

Po ustanovitvi Vzhodne Nemčije leta 1949 je nova država stremela k neodvisnosti tudi na področju energije. Z odkopom rjavega premoga so pričeli v širokem obsegu. Zaradi konsistence mehkih tal so to izvajali s tehnologijo dnevnih kopov. Lužiški Srbi opišejo ta razvoj z izrekom „Bog je ustvaril Lužico – a hudič premog!“. Iz knjige „Dokumentation bergbaubedingter Umsiedlung – Dokumentacija pšesedenjow pšez gornistwo“³ (op.: Dokumentacija preseljevanja kot posledica dnevnih kopov) lahko razberemo, da je bilo od začetka rudarske industrije (prvo vas so podrlji 1924) do leta 2010 porušeni 136 vasih, prizadetih je bilo okrog 25.000 ljudi. Rušenja so se stopnjevala iz desetletja v desetletje, največ jih je bilo od 1970–1980 (gl. diagram na notranji platnici). Navajam le en primer iz novejše zgodovine, ki predstavlja istočasno tudi veliko izjemo: vas Horno/Rogow se je 15 let upirala odstranitvi, brez uspeha – dokler je niso 2004–2006 dokončno porušili. V času 2002–2004 pa so zgradili novo naselje Neu Horno/Nowy Rogow na

Přechod II – Hospodarstwo na kóšty kultury?

Po založenju NDR v léce 1949 stat hladaše, zo by potrebu energie po móžnosci ze swójskich resursow zaručať. Wudobywanje brunicy we wulkim stilu so započá. Dla mjehkeje pódy je to w jamach móžno. Serbja wopisuja tute wuwíce z hrónčkom „Bóh je stworiť lužicu a čert je zaryť brunicu!“ Listuješ-li w knize „Dokumentation bergbaubedingter Umsiedlung – Dokumentacija přesydenja hórnistwa dla“³, zhoniš, zo bě wot spočatka hórnistwoweje industrije (1924 přenja wotbagrowana wjes) hač do léta 2010 136 wsow a něhdže 25.000 ludži potřečenych. Wotbagrowanjow bywaše z kóždym létđzesatkom wjace, najwjace bě jich mjez 1970 a 1990 (hlej diagram na wobalce). Chcyť pak tu tež přikład z njedawneje zašosće podač, kiž je zdobom kedžbyhódne wuwzače: 15 lét so wobydlerjo Rogowa wotbagrowanju swojeje wsy spřečiwjachu – bjez wuspěcha; mjez 2004 a 2006 bu wjes ze wšém a wšitkim wotbagrowana. Do toho pak, mjez 2002 a 2004, stajichu jako narunanje Nowy Rogow jako džěl města Baršća. Ludnosć do pla-

Kirchen, sondern die Kühltürme von Kohlekraftwerken. Weithin sichtbare Dampf- und Rauchsäulen. Am Strassenrand Warnschilder „Gefahr unerwarteter Glatteisbildung“. Klar, Kondensatniederschlag. Die industrialisierte Landschaft. Die wahre Landschaft ist die Ware Landschaft.

Übergang II – Wirtschaft kontra Kulturverlust?

Nach der Gründung der DDR im Jahr 1949 war der Staat bestrebt, seinen Bedarf an Energie möglichst selbst abzudecken. Der Abbau von Braunkohle begann im großen Stil. Aufgrund der weichen Böden erfolgt er im Tagebauverfahren. Die Sorben umschreiben diese Entwicklung mit dem Spruch „Gott schuf die Lausitz und der Teufel grub die Kohle ein!“. Blättert man im Buch „Dokumentation bergbaubedingter Umsiedlung – Dokumentacija pšesedenjow pšez gornistwo“³ so erfährt man, dass vom Beginn der Bergbauindustrie (erster vollständiger Ortsabbruch 1924) bis zum Jahr 2010 136 Dörfer und etwa 25.000 Menschen betroffen waren. Die Abbaggerungen steigerten sich von Dekade zu De-

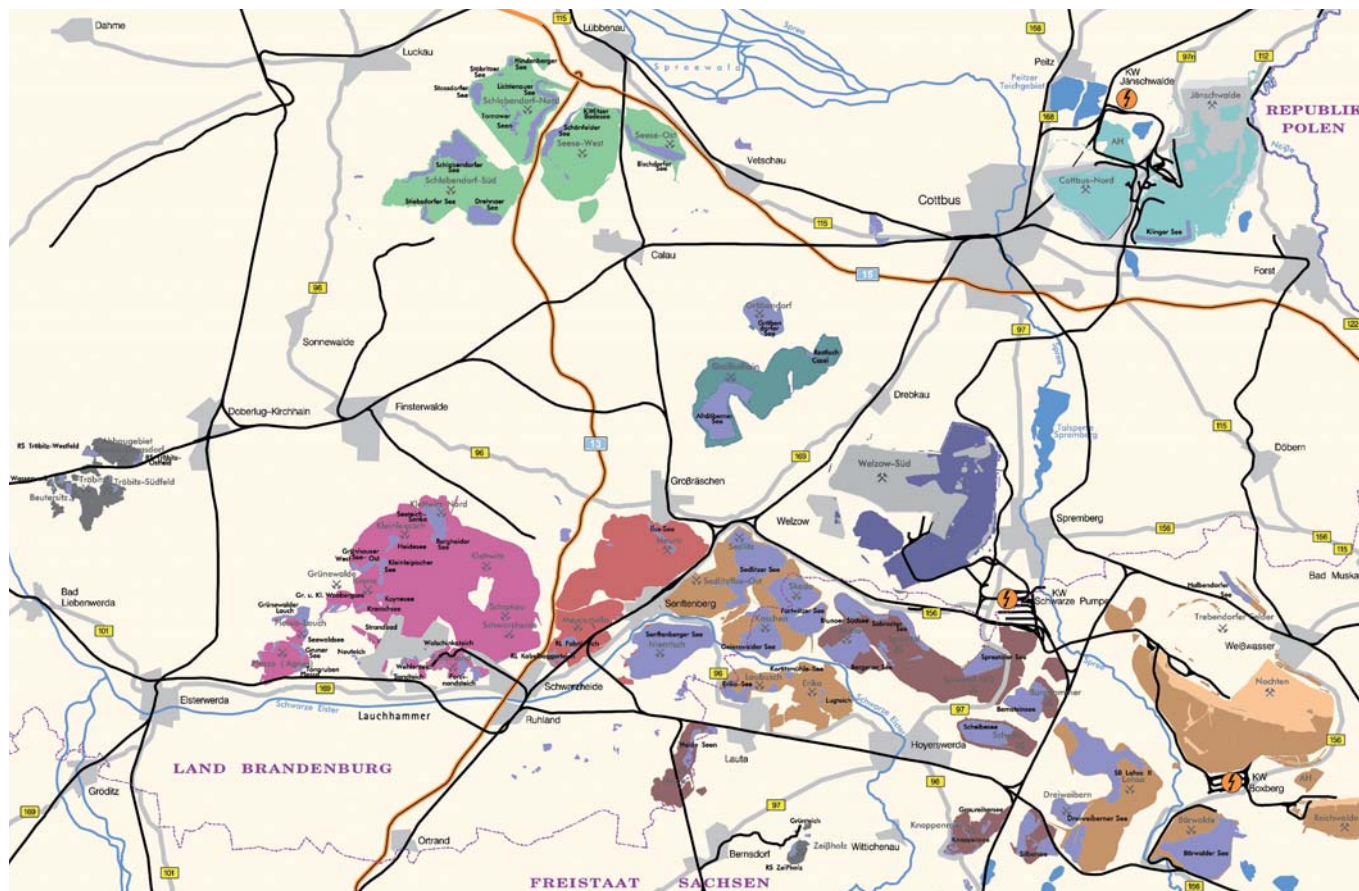

Abb. 1 – Tagebauareale in der Lausitz. In: Dokumentation bergbaubedingter Umsiedlung. Hrsg. Archiv verschwundener Orte/Archiv zgbujonych jsw Baršć/Rogow 2010, S. 2–3., www.verschwendene-orte.de

periferiji mesta Forst/Baršč. Prebivalce so vključili v načrtovanje, večina je sprejela ponudbo nove vasi. Preden so leta 2004 razstrelili cerkev, so rešili streho cerkvenega stolpa in jo premestili na novo zgrajeno cerkev. Nasproti cerkve se nahaja občinski center ter „Archiv verschwundener Orte Forst/Horno – Archiw zgubjonych jsow Baršč/Rogow“ (op.: Arhiv izgubljenih krajev), ki je skupni projekt rudarskega koncerna Vattenfall Europe Mining, društva Domowina – Bund Lausitzer Sorben e.V., fundacije Horno ter mesta Forst/Baršč. Zadnja beseda v zgoraj omenjeni publikaciji je „Vattenfall“ – čudna prisposoba Faustovega pakta, ki povzroča tako rušenje kot tudi podporo kulture.

Vzporedno z izginotjem vasi pada tudi število Lužiskih Srbov, ki jih imenujejo Nemci tudi „Wenden“.⁴ Pred prvo svetovno vojno jih je bilo še 157.000⁵, danes je le še okrog 60.000 Lužiskih Srbov in Srbinj. Zmanjševanje števila ni povzročilo samo rudarstvo. Martin Walde opiše v svoji knjigi „Wie man seine Sprache hassen lernt“⁶ (op.: Kako se učimo sovražiti svoj jezik) raznoliko diskriminacijo vladajočih proti uporabi manjšinskega jezika oz. v tem primeru jeziku majhnega naroda in kako s kulturnopolitičnim pritiskom prisilijo pripadnike manjšinskega naroda, da se asimilirajo – koroški Slovenci in Slovenke to dobro poznamo. Lužiškosrbska avtorica mi je povedala, da je morala njena mati v 1930. letih sto krat napisati „Ich darf nicht Wendisch sprechen.“ (op.: Ne smem govoriti lužiščino), ker je v šoli govorila v materinščini. Okoli leta 1970 so nas šolarje iz koroške Podjune oklofutali, ker smo na vlaku govorili slovensko.

V današnji Nemčiji prihaja v energetski politiki do preobrata, ki zahteva odvrnitev od jedrske energije in uporabo alternativnih virov za pridobivanje energije. Kljub vsem napredkom obnovljivih virov energije, kot so to npr. vetrne elektrarne ali fotovoltaike, obstaja strah pred „blackoutom“, torej izpadom električnega toka v primeru brezvetrja oz. strnjene oblačnosti. Te morebitne energetske deficite naj bi ponovno pokrile premogovne termoelektrarne. Varuhi okolja svarijo pred ponovnim onesaževanjem okolja, saj domnevajo, da bodo ostali pod takšnimi predznaki vsi tako imenovani CO₂-cilji nedosegljivi. Ponovno so prizadeti kraji Lužiskih Srbov: „1. oktobra 2013 je potrdila načrtovalno skupnost Gornje Lužice in Dolnje Šlezije odkop vasi Rohne, Schleife-Süd (gl. str. 167), Mulkwitz, Mühlrose, Klein Trebendorf“.⁷ Časopis Lausitzer-

nowanja zaprijachu, mnozy poskićenu nowu wjes přiwzachu. W nowembu 2004 bu cyrkej rozbuchnjena, wężinu hawbu bęchu do toho dele wzali, zo bychu ju narunanskej cyrkwi na nowym městnje zaso stajili. Napřeco, w gmejnskim centrumje, je tež Archiw zhubjonych wsow Baršč/Rogow – zhrmadny projekt hórnistwoweho koncerna Vattenfalla Europe Mining, Domowiny – Zwjazka Łužiskich Serbow z. t., Załožby Rogow a města Baršća. Poslednje słowo w horjeka citowanej publikaciji je připódlu prajene „Vattenfall“ – tróšku dźiwny to synonym za tutón faustski pakt, kotryž wotbagrowanje kaž tež spěchowanje kultury ze sobu přinjese.

Wsy so zhubjeja a paralelnje k tomu spaduje ličba Serbow, kotrychž němsce tež „Wenden“⁴ mjenuja. Do I. swětoweje wójny bě jich něhdže 157.000⁵; dźensa je hišće něhdže 60.000 Serbowkow a Serbow. Ale njebě to jeniče hórnistwo, kotrež tutón njesměrny spad ličby wuskutkowa. Měrcin Walda wopisuje w swojej knize „Wie man seine Sprache hassen lernt“⁶ wšelake mechanizmy knježacych, zo bychu rěč mjeńšiny abo w tutym padže maleho ludu přez lětstotki potłóčowali a přislušnikow mjeńšeje rěčneje skupiny přez kulturnopolitiški cíšč k asimilaciji nuzowali – korutanskim Slo-wjencam a Slowjenkam tole jara znate klinči. Serbska awtorka mi powědaše, zo dyrbeše jeje mać w 1930-tych lětach w šuli 100 króc „Ich darf nicht wendisch sprechen“ pisać, dokelž bě sej zwerila, w swojej maćeršćinje rěčeć. Nas w 1970-tych lětach plistowachu, hdyž sej jako jězbní šulerjo z korutanskeho Jauntala/Podjuna zwerichmy, w čahu slowjensce rěčeć.

W Němskej dźensa je čas přewróta energije, potajkim wuwica „preč wot jadrowych milarnjow“ w směrje k alternatiwnym energijam, horco to diskutowana tema. Postup na polu wobnowjomnych energijow, wětrnikow a fotovoltaikowych pripravow, njewoslabja strach před blackoutom, jeli raz wětřika njeje a hdyž je njebo polne mróčelow. Tutón móžny njedostatk energije maja nětko zaso brunicowe milarnje wotpopadnyć. Škitarjo přirody warnuja před nowym počejnjom wobswěta; wulke zaměry za CO₂ zdawaja so pod tutymi wuhladami njedocpějome. A znowa to serbski kraj trjehci: „1. oktobra 2013 da planowanski zwjazk Hornja Łužica-Delnja Šleska zelenu swěću k wotbagrowanju Rowneho, Slepoho-juh (hlej str. 167), Mulkec, Miloraza, Trjebinka.“⁷ We wokolniku „Brunicowy rozgled“⁸ dnja 6. měrc 2014 rěči so wo

kade, die meisten geschahen im Zeitraum 1970–1990 (s. Diagramm Einband). Um nur ein Beispiel aus der jüngsten Vergangenheit anzuführen, das gleichzeitig eine bemerkenswerte Ausnahme darstellt: 15 Jahre hat sich die Bevölkerung von Horno/Rogow gegen den Abbruch ihrer Ortschaft gewehrt – ohne Erfolg, bis 2004–2006 das Dorf vollständig devastiert wurde. Im Vorfeld wurde von 2002–2004 die Ersatzortschaft Neu Horno/Nowy Rogow, ein Stadtteil von Forst/Baršč, neu erbaut. Die Bevölkerung war in die Planung eingebunden, ein Großteil nahm das Angebot des neuen Dorfes an. Im November 2004 wurde die Kirche gesprengt, davor die Turmhaube in Sicherheit gebracht, um sie am neuen Standort auf der Ersatzkirche anzubringen. Gegenüber der Kirche ist das „Archiv verschwundener Orte Forst/Horno – Archiw zgubjonych jsow Baršč/Rogow“ untergebracht, ein Gemeinschaftsprojekt des Bergbaukonzerns Vattenfall Europe Mining, der Domowina – Bund Lausitzer Sorben e.V., der Stiftung Horno und der Stadt Forst/Baršč (Lausitz). Das letzte Wort in der oben zitierten Publikation ist übrigens „Vattenfall“ – ein doch merkwürdiges Synonym für diesen faustischen Pakt, der Abbaggerung und Kulturförderung bewirkt.

Parallel zum Verschwinden der Orte sinkt die Zahl der Sorben, die auch Wenden⁴ genannt werden. Waren es vor dem 1. Weltkrieg noch etwa 157.000⁵, so sind es heute noch etwa 60.000 Sorbinnen und Sorben. Es war nicht nur der Bergbau, der diesen enormen Rückgang verursacht hat. Martin Walde beschreibt in seinem Buch „Wie man seine Sprache hassen lernt“⁶ die vielfältigen Mechanismen der Herrschenden, die Sprache einer Minderheit oder in diesem Fall eines kleinen Volkes, über Jahrhunderte hinweg zu bedrängen und die Mitglieder der kleineren Sprachgruppe durch kulturpolitischen Druck zur Assimilation zu zwingen – Kärntner Slovenen und Sloweninnen klingt das wohl bekannt. Eine sorbische Autorin erzählte mir, ihre Mutter hätte in den 1930ern in der Schule 100 Mal „Ich darf nicht Wendisch sprechen.“ schreiben müssen, weil sie es wagte, in ihrer Muttersprache zu reden. Wir bekamen in den 1970ern Ohrfeigen, wenn wir, Fahrschüler aus dem Kärntner Jauntal/Podjuna, es wagten, im Zug Slowenisch zu sprechen.

Im heutigen Deutschland ist die Energie-Wende, also die Entwicklung „Weg von Atom“ und hin zu alternativen Energie-

Kohle-Rundbrief⁶ dne 6. marca 2014 navaja, da bo preselitev prizadela 1.700 ljudi. Saško notranje ministrstvo je dne 6. marca 2014 sklenilo razširitev dnevnega kopa Nochten II. Če smo doslej govorili o novi orientaciji energetske politike, se lahko zdaj vprašamo: kako se mora opredeliti Lužiški Srb v času energetskega preobrata? (Op.: nemška besedna igra „Die Energie-Wende“ in „Der Energie-Wende“ deluje le v nemščini, kjer beseda „Wende“ označi tako „prebrat“ kot tudi „Lužiški Srb“.) Ali je prisiljen, da opusti svoje dosedanje življenje ter okolje, ker je razlaščen in zaradi manjkajočih alternativ prisiljen, da se zaposli v rudarstvu – ali pa zaradi svojega političnega položaja celo glasuje za rušitev „svojih“ vasi?

1.700 wot přesydljenja potrjehenyh. Sakske nutřkowne ministerstwo je brunicyowy plan za jamu Wochozy II 6. měrca 2014 dowolito. Bě-li dotal rěč wo přewróće energije (němsce „Energie-Wende“), nazuwje so nětkole zdbom prašenje: Kajki pak je SERB (němsce tohorunja „Wende“) tutoho přewróta? Nučeny, ze swojim dotalnym žiwjenjom a z tym, štož jeho wobdawa, wotzamknyć, wuswojony a na zakładze pobrachowacych alternatiwow nuzowany, sej w hórnistwje swój wšědny chléb zaslužec – chibazo džakowano swojemu zastojnstwu samo za wotbagrowanje „swojih“ wsow hłosuje?

Eike von Repgow spisa wokolo lěta 1230 „Sachsenspiegel“, knihu wo prawje póz-

formen, ein heftig diskutiertes Thema. Der Fortschritt in Sachen erneuerbarer Energie, Windkraft und Photovoltaik entkräftet nicht die Furcht vor dem Blackout im Fall von Windstille und wolkenbedecktem Himmel. Diesen allfälligen Energiemangel sollen nun wieder in verstärktem Maße die Kohlekraftwerke ausgleichen. Umweltschützer warnen vor einer neuen Belastung der Umwelt, sämtliche CO₂-Ziele scheinen unter diesen Vorzeichen unerreichbar zu sein. Und wieder ist das Sorbenland betroffen: „Am 1. Oktober 2013 gab der Planungsverband Oberlausitz-Niederschlesien grünes Licht zur Abbaggerung von Rohne, Schleife-Süd (s. S. 167), Mulkwitz, Mühlrose, Klein Trebendorf.“⁷ Im Lausitzer Kohle-Rundbrief⁸ vom 6. März 2014 ist von 1.700 Umsiedlungsbetroffenen die Rede. Die Genehmigung des Braunkohlenplans zum Tagebau Nochten II durch das sächsische Innenministerium erfolgte am 5. März 2014. Wenn bisher von der Energie-Wende die Rede war, drängt sich nun die Frage auf: wie sieht DER Energie-Wende (= Sorbe) aus? Gezwungen, sein bisheriges Leben und sein Umfeld aufzugeben, enteignet und aufgrund fehlender Alternativen genötigt, sich im Bergbau zu verdingen – oder stimmt er kraft seines Amtes sogar für die Abbaggerung „seiner“ Dörfer?

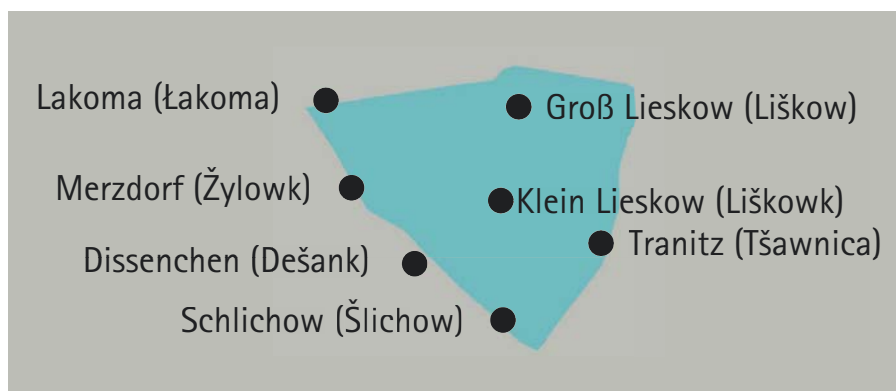

Abb. 2 – Devastierte Orte, Tagebau Cottbus-Nord, ebd., S. 93

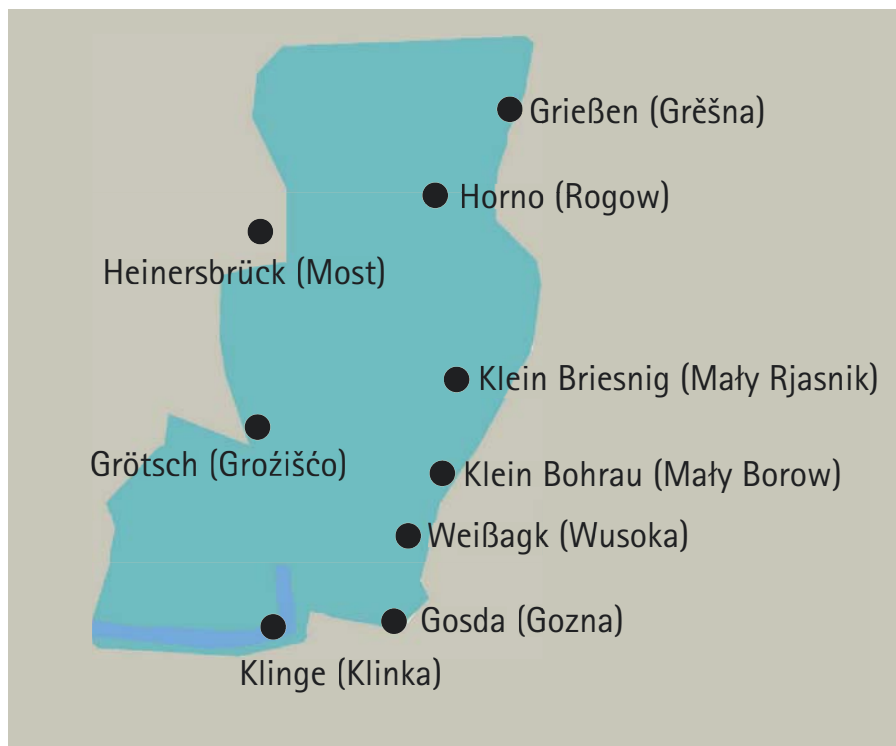

Abb. 3 – Devastierte Orte, Tagebau Jänschwalde, ebd., S. 109

Eike von Repgow verfasste um das Jahr 1230 den „Sachsenspiegel“, ein hochmittelalterliches Rechtsbuch, das in Deutschland und darüber hinaus einen erheblichen Einfluss auf die mittelalterliche und neuzeitliche Rechtsprechung ausübte. Bezüglich des Erbrechtes schrieb er, dass ein Erbe aufgeteilt werden soll, indem der Ältere teilt und der Jüngere wählt. Die Sorben haben eine staatliche Souveränität nie erlangen können und waren somit stets auf die Kooperation mit dem „Älteren“ angewiesen. Es stellt sich die Frage, wie sie selbst mit den Braunkohle-Bodenschätzen umgehen würden, wenn sie die freie Wahl hätten? Würden sie der Verlockung des Reichtums widerstehen können oder würde auch dann Jurij Brězans Satz gelten: „Vielleicht möchten die Leute lieber den gewundenen Bach betreten, doch der Vorsitzende entscheidet, dass sie lieber reicher werden müssen – und lässt die Satkula verschwinden.“⁹

Aber von einer hellstrahlenden Facette meines Wunderlandes muss ich doch noch berichten: In jener Gegend sind nicht nur alle Orte zweisprachig beschriftet, sondern jede Straße/dróha wird in beiden Landes-

Eike von Repgow je okoli leta napisal 1230 „Sachsenspiegel“, srednjeveški zbornik zakonov, ki je imel precejšnji vpliv na srednjeveško in tudi kasnejšo pravosodje tako v Nemčiji kot tudi drugod. Glede dednega prava je zapisal, dedščina se naj razdeli tako, da starejši deli, mlajši pa izbira. Lužiški Srbi nikdar niso dosegli državne suverenosti, temveč so bili vedno odvisni od kooperacije s „starejšim“. Lahko se vprašamo, kako bi ravnali z rudnim bogastvom, če bi lahko o tem odločali sami? Ali bi se odpovedali vabljenosti bogastva ali pa bi tudi zanje veljal stavek Jurija Bržanana: „Mogoče bi ljudje raje stopili v vijugasti potok, vendar predsednik odloči, da morajo obogateti – in zaukaže odstranitev Satkule.“⁴⁹

Rad bi vam poročal še o eni, svetlo žareči faseti moje čarobne dežele: v tistem območju niso dvojezično označene samo vasi, temveč ima vsaka cesta/dróha svoje nemško in tudi lužiškosrbsko ime (gl. str. 170). Kako klavno deluje v primerjavi s tem koroška rešitev vprašanja dvojezičnih krajevnih napisov iz leta 2011, ki so jo na široko proslavljali in celo počastili z evropskimi nagradami, ki pa ni upoštevala predhodnih sodb avstrijskega ustavnega sodišča, ki je zahtevalo dvojezične krajevne napise povsod tam, kjer bi znašal slovenski delež prebivalstva 10 %, temveč so dvignili limit na 17,5 % – po desetletjih zavlačevanja so konec koncev „velikodušno“ odobrili 164 tabel! Ti deliš – jaz izbiram. Jaz bi si izbral deželo mojega hrepenenja, deželo Lužiških Srbov.

Prehod III – Od spomenika ...

Jezik je najosnovnejši nositelj vsake kulture, v njem se zrcali tako način mišljenja, kot tudi način življenja. Kaj preostane narodu in jeziku v konfrontaciji z dominantno kulturo, strukturnim nasiljem oz. v primeru erozije, ki jo povzroča transkulturaciona? V kratkem obdobju treh generacij je bilo lužiško območje rjavega premoga katapultirano iz prvotno kmečke v industrializirano in končno v postindustrijsko družbo. Danes vidimo v zgodovini lužiškosrbskega mikrokosmosa nenadne prehode, preteklost polno razlastitev, pre- in odseljevanja ter s tem povezano asimilacijo, spremembe v samorazumevanju in samozaznavanju navzlic ostrim spremembam življenjskih okoliščin in neposrednega okolja. Tudi topografski napisi ne ustrezajo več: ko greš v mestu Weißwasser/Běla Woda po tako imenovani Budyšinski cesti proti jugu, se stara cesta izgubi v dnevnem kopu Nochten – nova cesta zavije strogo proti vzhodu in v širokem loku zaobide dnevni kop.

dnjeho srjedzowěka, kiž srjedzowěkowski a nowočasnú sudnisku praksu w Němskej a za jeje mjezami njemalo wowliwowaše. Nastupajo džědžične prawo von Repgow piše, zo ma so džědžinstwo tak rozdžělic, zo starši džěli a mlódši sej wuzwoli. Serbja sej w žanej dobje statnu suwerenitu zdobyc njezamóchu a běchu tuž stajnje na kooperaciju z wonym „staršim“ pokazani. Prašenje je, kak drje bychu sami z pokladom brunicy wobchadželi, bychu-li swobodnje rozsudzić móhli? Hač bychu so powabkej bohatstwa njepodali abo by tež potom Jurja Bržanowa sada přačita: „Snadž chcedža ludžo radšo seklowacu so rěčku měč, tola předsyda rozsudzi, zo maja radšo zbohatnyć – a da Satkuli so zmynić.“⁴⁹

Tola wo swětłej faseče swojeje lužiskeje Arkadiskeje dyrbbju tola hišće rozprawječ: We wonym kraju njesu jenož wšitke wsy a města dwurěčne wupokazane, ale kóžde mjeno dróhi so we woběmaj rěčomaj jewi (hlejš str. 170). Kak skromnušce skutkuje porno tomu wulce wuchwalowane rjadowanje za wjesne tafle w Korutanskej z lěta 2011, kotrež – dotalne wusudy wustawoweho sudnistwa ignorowace – trěbny podžěl Slowjencow wót 10 % na 17,5 % zwyżi, zo by po dohich lětach komdženja z korektnym rjadowanjom „wulkomyslne“ 164 dwurěčnih taflow dowoliło! Ty džěliš – ja sej wuzwolu. Ja bych sej serbski kraj jako kraj mojeje žedžby wuzwolił.

Přechod III – Wot pomnika ...

Rěč je primarny nošer kóždeje kultury; w njej so špiheluje jeje wašnje myslenja a žiwjenja. Što zwostanje ludej a što rěči, kotraž steji dominantnej kulturje napřečo a kiž je wulkej strukturelnej namocy wustajena resp. čerpi erozije transkulturacione dla? W běhu krótkich třoch generacijow bu lužiški brunicy region z burskeje do industrializowaneje a skónčnje postindustrializowaneje towaršnosće katapultowany. Abruptne přechody w stawiznach serbskeho mikrokosmosa z wuswojenjemi, přesydljenjemi a wotpučowanjom kaž tež z tym zwjazanej asimilaciju, změny w sebjezrozumjenju a sebjezaznawanju dla grawěrowaceje změny žiwjenskich poměrow a njeposrědnjeje wokoliny hodža so zwěsčić. Na topografiske podaća njemóžeš so w kóždym padže spušeć: Džeš-li w Bělej Wodze po Budyskej dróze na juh, zawinje dróha njeapcy na wuchod – stara, runu smuhu do Budyšina wjeduca dróha so zhubi w bjezdneje brunicoweje jamy Wochozy; nowa dróha wjedze we wulkim wobłuku nimo njeje. Na infotaflach, na přikład woněj wo wudobywanju brunicy w

sprachen bezeichnet (s. S. 170). Wie kläglich mutet da die groß gepriesene und mit europäischen Preisen bedachte Kärntner Ortstafellösung aus 2011 an, die unter Missachtung vorangegangener Urteile des Verfassungsgerichtshofes den erforderlichen Slowenenanteil von 10 % auf 17,5 % anheb, um nach jahrzehntelanger Verschleppung einer korrekten Lösung „großzügig“ 164 zweisprachige Ortstafeln zu gewähren! Du teilst – ich wähle. Ich würde mein Sehnsuchtsland der Sorben wählen.

Übergang III – Vom Denkmal ...

Die Sprache ist primärer Träger jeder Kultur, in ihr spiegelt sich ihre Denk- und Lebensweise. Was bleibt einem Volk und einer Sprache, die einer dominanten Kultur gegenüberstehen und starker struktureller Gewalt ausgesetzt sind bzw. unter der Erosion einer Transkulturation zu leiden haben? In nur drei Generationen wurde die Lausitzer Braunkohleregion aus einer bäuerlichen in eine industrialisierte und schließlich in eine postindustrialisierte Gesellschaft katapultiert. Abrupte Übergänge in der Geschichte des sorbischen Mikrokosmos mit Enteignungen, Umsiedlungen und Abwanderungen sowie der damit verbundenen Assimilation, Änderungen im Selbstverständnis und der Selbstwahrnehmung angesichts gravierender Veränderungen von Lebensumständen und der unmittelbaren Umgebung können festgestellt werden. So müssen z.B. die topographischen Bezeichnungen nicht immer stimmen: wandert man in Weißwasser/Běla Woda die Bautzener Straße in südlicher Richtung entlang, macht der Straßenverlauf plötzlich einen Knick und führt nach Osten – die alte, direkt nach Bautzen/Budyšin führende Straße verliert sich im Nichts des Tagebaus Nochten – die neue führt im großen Bogen daran vorbei. Auf Infotafeln, z.B. jener „Braunkohलगewinnung im Tagebau Jänschwalde“-Tafel wird u. a. die Errichtung von 857 km neuer Wege und Straßen angeführt. Verschwiegen werden die „Zusatzkilometer“, die vormalig kurze Verbindungen von Dorf zu Dorf anschwellen ließen. Kein Hinweis auf jene Dörfer, die im Loch verschwanden (s. Abb. 3). Im Herbst 2014 jährt sich die deutsche Wiedervereinigung zum 25. Mal. Hat sich die Situation der Sorben im „freien“ Deutschland grundlegend verbessert?

Heute lebt Europa in einer postheroischen Gesellschaft, einer Epoche der Besinnung, der Aufarbeitung und der Erinnerungskultur: Denkmale werden nicht mehr den Helden,

Energetski koncern Vattenfall navaja na informacijskih tablah kot tisti ob dnevnem kopu v Jänschwalde, med drugim gradnjo novih poti in cest v obsegu 857 km. Ne omenja pa, da so prej kratke povezave med vasmi nadomestili „dodatni kilometri“ – posledica obvoзов okrog dnevnih kopov. Na tisti tabli tudi ni nikakršne informacije o vaseh, ki so izginile v luknji (gl. sl. 3). Leta 2014 mineva 25 let od ponovne združitve Nemčije. Ali se je situacija Lužičkih Srbov v tem času temeljito izboljšala?

Evropa se danes nahaja v postheroični družbi, obdobju refleksije, analiz in kulturega spominjanja: spomeniki niso več posvečeni junakom, temveč njihovim žrtvam. 136 vasi manj. Spominski kamni v puščavi javlovišč, ki jih lahko najdejo le tisti, ki zanje vedo. Ali načrtujejo veliki projektanti novih profitnih pokrajin že spomenik na čast Lužičkim Srbkinjam in Srbom, potem ko bo porušena tudi njihova zadnja vas? Karl Markus Gauß je postavil Lužičkim Srbom literarni spomenik¹⁰. Vprašanje je: kako zaustaviti vedno manjše število tistih, ki govorijo lužičkosrbščino, kako se upreti izgubi jezika? Na svetu imamo okoli 6.700 jezikov. Od teh bo po podatkih UNESCA izumrla še v tem stoletju približno polovica. Če govori neki jezik manj kot 100.000 ljudi, se uvršča na seznam ogroženih jezikov. Samo v Nemčiji štejejo med nje alemanščina, bavarščina, jidiščina, spodnja saščina, vzhodnja frankovščina, saterska frizščina in severna frizščina ter gornja in dolnja lužičščina.

Vzroki, ki privedejo do izgube jezika, so vedno podobni: pripadniki manjšine smatrajo svoj lastni jezik v primerjavi z dominantno kulturo pogosto kot manj vrednega. Materinščino govorijo le še v domačem okolju, kar pogosto povzroči zmanjšanje besednega zaklada in možnosti izražanja, dokler starši ne posredujejo več lastnega jezika svojim otrokom, ker pričakujejo od prevzama večinskega jezika politične, gospodarske ali družbene prednosti.

O asimilacijskem pritisku proti Lužičkim Srbom pričajo zgodovinski dokumenti iz časa pruskega cesarstva¹¹ prav tako kot tudi tisti iz časa Tretjega rajha, saj so si nacisti zastavili cilj, da bi ustvarili nasebno območje, ki bi bilo enotno po kulturi, jeziku in tudi glede rase. Večino Slovanov so hoteli pregnati na vzhod, opredeljeni cilj je predvideval „smrt skozi delo“.¹² Le manjšino zahodnih Slovanov in Baltov, ki so jih nacisti smatrali kot „dragocene po rasi“, so nameravali germanizirati. V ta namen so prešli pod vodstvom Zveznega ministr-

Janšojске jamje, reči so wo natwarjenych 857 kilometrach nowych pućow a dróhow. „Přidatne“ kilometry, kotrež něhdýše krátke zwiski mjez wjeskami podlěšichu, so zamjelčēja. Žanoho pokiwa na wsy, kotrež so w jamje zhubichu (hlej wobr. 3). Nazymu 2014 budže 25. róčnica němskeho zjednoćenja. Je so situacija Serbow w „swobodnej“ Němskej zasadnje polěpšila?

Džensa je Europa w postheroiskej towaršnosći žiwa, w dobje rozmyslowanja, rozestajenja ze stawiznami a dopominanskeje kultury: Pomniki njestajeja so hižo rjekam, ale woporam. 136 wsow mjenje. Pomjatne kamjenje w ničejim kraju wotsypowych krajinow, kotrež zamóža jenož wědzacy namakać. Džětaja cí wulcy planowarjo nowych profitnych krajinow hižo na twarje hoberskeho monumenta na česć lužiskich Serbow a Serbowkow, hdyž budže poslednja wjes wotbagrowana? Hdyž Karl Markus Gauß Serbam literarny pomnik staja¹⁰, nastawa prašenje: Kak zwuzdžiš woteběranje ličby serbsce rěčacych, hrožace zahinjenje rěče? Z něhdže 6.700 rěčow na swěće po informacijach UNESCO snano položca hišće w tutym lětstotku zařdže. Rěči-li rěč mjenje hać 100.000 wosobow, staja ju na liscinu wohroženych rěčow. W Němskej samej su to alemanščina, bairiščina, jidiščina, delnjoněmčina, wuchodofrankščina, satersko- a sewjero-friziščina kaž tež hornjo- a delnjoserbsčina.

Mustry pozhubjowanja rěčow bywaja podobne: W konfrontaciji z dominantnej kulturu začuwaja přislušnicy mjeńšinow swoju rěč skerje jako zadžewk. Maćerščinu wužiwaja jenož hišće doma, štož je často z woteběranjom slowosklada a móžnosćow zwuraznjenja zwjazane, doniž skónčnje staršej džěcom swoju rěč wjace sobu na puć njedataj, z wjetšinowej rěču so politiskich, hohodarskich a towaršnostnych lěpšinow nadžijejo.

Wo čišću asimilacije na Serbow swědča dokumenty z pruskeho mócnarstwa runje tak¹¹ kaž wone z wulkoněmskeho mócnarstwa, wšako bě deklarowany hlowny zaměr nacistow, zo bychu kulturnje, rěčnje a „rasisce“ jednotny sydlenki rum stworili. Wjetšina Slowjanow měješe so k džělu do wuchoda deportować, „smjerc přez džělo“ rěkaše postajeny program¹². Mjeńši džěl zapadnych Slowjanow a Baltow, po zrozumjenu nacistow „rasisce hódnatni“, měješe so germanizować; tuž dóstachu pod egidu reichskeho ministerstwa za wědomosć, kublanje a ludowe kublanje přeněmčene předmjena a swójbne mjena.

sondern ihren Opfern gewidmet. 136 Ortschaften weniger. Gedenksteine im Niemandsland der Kippenlandschaften, die nur von Wissenden zu finden sind. Arbeiten die großen Planer neuer Profitlandschaften schon an der Errichtung eines großen Monuments zu Ehren der Lausitzer Sorben und Sorbinnen, nachdem ihr letztes Dorf abgebaggert sein wird? Wenn Karl Markus Gauß den Sorben ein literarisches Denkmal setzt¹⁰, stellt sich die Frage: wie stoppt man die geringer werdende Zahl der Sorbisch-Sprechenden, den drohenden Sprachverlust? Von den weltweit rund 6.700 Sprachen wird lt. UNESCO etwa die Hälfte noch in diesem Jahrhundert aussterben. Wird eine Sprache von weniger als 100.000 Personen gesprochen, wird sie in die Liste der gefährdeten Sprachen aufgenommen. Allein in Deutschland sind dies das Allemanische, Bairische, Jiddische, Niedersächsische, Ostfränkische, das Sater- und Nordfriesische sowie das Ober- und Niedersorbische.

Die Muster des Sprachverlustes sind stets ähnlich gelagert: in Konfrontation mit einer dominanten Kultur sehen Angehörige von Minderheiten ihre Sprache als eher nachteilig. Die Muttersprache wird nur noch zu Hause gesprochen, was oft mit einer Reduktion des Wortschatzes und der Ausdrucksmöglichkeiten verbunden ist, bis schließlich die Eltern ihren Kindern die eigene Sprache nicht mehr weitergeben, weil sie sich von der Übernahme der Mehrheitssprache politische, ökonomische und gesellschaftliche Vorteile erhoffen.

Vom Assimilierungsdruck gegenüber den Sorben zeugen Dokumente des Preußischen Reichs genauso¹¹ wie jene des Großdeutschen Reichs, war es doch das erklärte Hauptziel der Nazis, ein kulturell, sprachlich und „rassisch“ einheitliches Siedlungsgebiet zu schaffen. Der Großteil der Slawen sollte als Arbeitskraft in den Osten deportiert werden, „Tod durch Arbeit“ war das definierte Programm.¹² Eine Minderheit von Westslawen und Balten, lt. NS-Verständnis „rassisch wertvoll“, sollte germanisiert werden. Dazu erhielten sie unter der Federführung des Reichministeriums für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung eingedeutschte Vor- und Nachnamen. Laut Sorbischem Kulturlexikon existieren die deutsch-sorbischen Doppelnamen hingegen schon seit dem Mittelalter. „In Abhängigkeit von der Kommunikationssituation kann ein und dieselbe Person Kowar oder Schmidt, Wicaz oder Lehmann heißen ... Die dt. Namensformen sind überwiegend die offiziellen Namen und stehen im Ausweis.

stva za znanost, vzgojo in narodno izobrazbo (Reichministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung) ponemčena imena in priimke. Po „Sorbisches Kulturlexikon“ (op.: Lužiškosrbski leksikon kulture) so obstajala nemško-lužiškosrbska imena že v srednjem veku. „Odvisno od govorne situacije je bila lahko ena in ista oseba Kowar ali Schmidt, Wićaz ali Lehmann... Nemške oblike imen so bila pretežno oficialna imena, ki so zabeležena v javnih dokumentih. Nemško imensko pravo dovoljuje le eno različico imena, npr. Krautz ali Krawc.“¹³

Danes se vsepovsod upravičeno slavi raznolikost evropskih kultur. Stavek Jurija Brězana „morje bi bilo drugo, če ne bi prevzelo tudi vode Stakule“¹⁴ je slavospev pestrosti kultur nasploh, še posebno manjšim kulturam – naj ta oda zazveni vsepovsod!

... do artivizma

Kultura Lužiških Srbov je bogata in obsega poleg tipične hiše (op.: nem. „Umgebendehaus“) in številnih starih šeg – kot npr. ptičjo ohcet, velikonočno jahanje in zelo prefinjen način barvanja velikonočnih pirhov, da navedem le najbolj popularne klišeje – predvsem dva jezika, gornjo lužiščino okrog Budyšina in doljno lužiščino v območju Choćeбуza. Namen tega projekta je, da predstavimo umetnice in umetnike iz obeh Lužic, ki se ukvarjajo z opisano problematiko in katerih opus ima moč, da prvič nakaže probleme in drugič ponuja osnovo za novo identifikacijo. Skratka umetnost, ki je večplastna in vsebuje več, kot bi to lahko nudila kakršenkoli l'art pour l'art. Nekateri označujejo artivizem kot prvo resnično novo umetnostno smer 21. stoletja in s tem poimenujejo spoj političnega aktivizma in sredstev umetnosti. Takšna povezava bistri oko. Kombinacija elementov kot so to npr. teksti, slike, glasba ali performans, ki sicer le redko presegajo svoje teritorije, vzpostavi nove konotacije, lahko razlaga in to tudi želi, a tudi postavlja neprijetna vprašanja tam, kjer drugi morda domnevajo, da je vse v redu. Umetnice in umetniki imajo določeno svobodo, naj le-to uporabi-jo, da spodbujajo razvoj družbe in zahtevajo zakonodajo, ki naj bi bila odprta manjšinam in bi jih velikodušno podpirala. Tisti pa, ki bodo prisiljeni, da najdejo odgovore na ta vprašanja in pritožbe, bodo služili razvoju družbe z ustrežno zakonitvijo.

Kot zaključek še enkrat Krabat, tokrat od Otfrieda Preußlerja: Krabat se uči pri mojstru v mlinu ob Črni vodi kot eden izmed dva-

Po serbskim kulturnym leksikonje pak pochadžeja tute dwójne wersije serbskich mjenow hižo z časa srjedzowěka. „Za tym, kajka je komunikaciska situacija, móže jedna a ta sama wozoba Kowar abo Schmidt, Wićaz abo Lehmann rěkać ... Němska wersija mjena je powšitkownje oficialne mjeno a steji we wupokazu. Němske mjenowe prawo dowola jenož jednu wariantu, na přikład Krautz abo Krawc.“¹³ Džensa so kulturna mnohotnosť Europy wšudže z prawom wuchwaluje. Jurja Brěznowe „ale wono by było hinaše morjo, hdy by njepřiwzalo tež wodu rěčki Satkule“¹⁴, je chwalospěw na wšelakorosć kulturow powšitkownje a małych kulturow wosebje – njech wšudže hlósnyje zaklinč!

... k artiwizmej

Kultura lužiskich Serbow je bohata a wopřijima nimo typiskeho domu ze stolom a kopicy starych naložkow, kaž ptači kwas, křižerstwo a přewšo wustojnu tradiciju debjenja jutrownych jejkow – zo bych jenož na najznačiše klišeje pokazat, dvě rěči: hornoserbščinu wokoło Budyšina a delnjoserbščinu wokoło Choćeбуza. Naležnosť projekta je, wumělcow a wuměłče słowa a wobrazow z wobeju lužicow předstajić, kotřiž so z wopisanej problematiku rozestajeja a kotrychž tworjenje ma potencial, sprěnja problemy zwidzownje a zdruha identitu wuskutkować. Wumělske twórbje potajkim, w kotrychž tči plus k poselstwu samomu, wjace, hač móhlo rzyzy l'art pour l'art hdy transportować. Někotři rěča wo artiwizmje jako přěnim woprawdže nowym směrje wumělstwa w 21. lěstotku měnjo z tym zwjazanje politiskeho artiwizma ze srědkami wumělstwa. Tajke zwjazanje wótrči wóčko. Kombinacija wšelakorych elementow – tekstow, wobrazow, hudžby, performancy atd. – kiž swoje poprawne rewěry hewak lědma wopuščēja, da nowe zwiski nastawać, móže a chce wujasnjenja sposrědkować, ale tež njepřijomne prašenja stajec tam, hdžež druzy měnja, zo je wšo w porjadku. Wuměłče a wuměłcy maja wěstu swobodu a měli ju tež wužiwać, zo bychu nastorki za přěměnenje towaršnosće dawali a sej tež zakonje žadali, kotrež su mjeńšinam wotewrjene a kiž je wulkomyšlnje spēchuja. Či, kotřiž sa potom wuzowani, wotmołwy namakać, zo by so wotpowědne realizowanje zmóžnilo, móža na tutón fundament prašenjow a wobskóržbow natwarjeć a z tym zhromadnosći služić.

Na kóncu hišće raz Krabat, tónraz Otfrieda Preußlerow: Krabat dže jako jedyn z dwa- načoch młynskich k mištrěj w młynje při

Das dt. Namensrecht lässt nur eine Variante zu, z.B. Krautz oder Krawc.“¹³ Heute wird die kulturelle Vielfalt Europas allerorten zu Recht gepriesen. Jurij Brězans „es wäre ein anderes Meer, nähme es nicht auch die Wasser der Satkula auf“¹⁴ ist ein Loblied auf die Vielfalt der Kulturen im Allgemeinen und der kleinen Kulturen im Speziellen – möge es überall laut erschallen!

... zum Artivismus

Die Kultur der Lausitzer Sorben ist vielfältig und umfasst neben dem typischen Umgebendehaus und einer Vielzahl von alten Bräuchen, wie z.B. die Vogelhochzeit, das Osterreiten und eine äußerst verfeinerte Tradition des Ostereiermalens – um nur die gängigsten Klischees zu benennen – zwei Sprachen, das Obersorbische um Bautzen/Budyšin sowie das Niedersorbische im Raum Cottbus/Choćeбуz. Die Intention dieses Projektes ist es, jene Sprach- und Bildkünstlerinnen und -Künstler aus beiden Lausitzen vorzustellen, die sich mit der vor beschriebenen Problematik auseinander setzen und deren Werk das Potenzial hat, erstens Probleme aufzuzeigen und zweitens identitätsstiftend zu wirken. Kunstwerke also, denen ein Mehrwert an Botschaft immanent ist, mehr als es die pure L'art pour l'art jemals zu transportieren vermag.

Einige sprechen vom Artivismus als der ersten wirklich neuen Kunstrichtung des 21. Jahrhunderts und meinen damit die Verbindung von politischem Artivismus und den Mitteln der Kunst. Eine solche Verknüpfung schärft das Auge. Die Kombination diverser Elemente wie Texte, Bilder, Musik, Performance usw., die üblicherweise kaum je ihre angestammten Reviere verlassen, stellt neue Bezüge her, kann und will Erklärungen liefern, aber auch unangenehme Fragen stellen, wo andere meinen, alles wäre in Ordnung. Die Künstlerinnen und Künstler genießen eine gewisse Freiheit und sollten diese dazu nützen, Anstöße für einen Wandel der Gesellschaft zu liefern sowie Forderungen nach einer Gesetzgebung zu stellen, die gegenüber Minderheiten aufgeschlossen ist und sie großzügig fördert. Jene, die in der Folge gezwungen werden, Antworten zu finden, um eine entsprechende Umsetzung zu ermöglichen, können auf diesem Fundament von Fragen und Anklagen aufbauen und so der Gemeinschaft dienen.

Abschließend noch einmal Krabat, diesmal von Otfried Preußler: Krabat geht als einer von zwölf Mühlknappen beim Meister der

najstih vajencev v umetnosti vseh umetnosti. Med učnimi urami v črni kamri se vajenci spremenijo v vrane. Zaradi pakta, ki sta ga sklenila mojster in tisti s petelinjim peresom, postane vsako leto najbolj nadarjeni učenec žrtev tega dogovora, če mu ne uspe, da bi premagal mojstra v umetnosti pretvorbe – ali če devica ne izprosi svobodo za svojega najdražjega. Svojega fanta bi morala prepoznati med učenci, ki se vsi spremenijo v vrane. Potem ko popelje mojster zalo Kantorko v črno kamro in le-ta tri krat obhodi vrsto vranov, pokaže na Krabata. „Kako si me prepoznala med vsemi vrani-vajenci? “ „Čutila sem, da si se bal“, pravi ona, „bal si se zame: po tem sem te prepoznala.“¹⁵

Čornej wodźe do wučby, zo by sej kumšt wšěch kumštow přiswojit. Za čas wučby w Čornej komorje su młynscy na rapaki překuzłani. Dla pakta mjez mištrom a wonym z honačim pjerjom bywa lěto wot lěta najwobdarjeniši šuler woprowany, chibazo mištra w kumšće kuzłanja přetrjechi – abo, zo sej knježna wot mištra swobodu za svojego lubeho wuprosy. Za to pak dyrbi jeho mjez tamnymi rapačimi młynskimi spóznać. Po tym zo su luboznu kantorku do Čorneje komory k pruwowanju dowjedli, pokaza wona, rjad trójce wotkročiwiši, skónčnje na rapaka Krabata. „Kak sy mje mjez tamnymi młynskimi spóznała?“ „Sym čula, kajki maš wo mnje strach“, wona rjekny, „twój strach wo mnje: na tym sym će spóznała.“¹⁵

Mühle am Schwarzen Wasser in die Lehre, um die Kunst der Künste zu erlernen. Während der Lehrstunden in der Schwarzen Kammer verwandeln sich die Müllerbur-schen in Raben. Wegen eines Pakts zwischen dem Meister und jenem mit der Hahnenfeder wird Jahr für Jahr der be-gabteste Schüler geopfert, es sei denn, er würde den Meister in der hohen Kunst der Verwandlung besiegen – oder eine Jungfrau erbittet vom Meister die Freiheit für ihren Liebsten. Dazu müsste sie ihn jedoch unter den in Rabengestalt verwandelten Mühlknappen erkennen. Als die holde Kantorka zur Prüfung in die Schwarze Kammer geführt wird, zeigt sie nach dreimaligem Vorbeischreiten schließlich auf den Raben Krabat. „Wie hast du mich unter den Mit-gesellen herausgefunden?“ „Ich habe gespürt, dass du Angst hattest“, sagte sie, „Angst um mich: daran habe ich dich erkannt.“¹⁵

¹ Měrćin Nowak-Njechorrski, Mišter Krabat, 1954; dt. Martin Nowak-Neumann, Meister Krabat der gute sorbische Zauberer. Bautzen/Budyšin: Domowina-Verlag 1978.

² Vgl. Lausitzer Rundschau vom 10.12.2013, Knappensee Sanierung betrifft 202 Eigentümer, wonach Erholungsgrundstücke infolge von Hangrutschungen um € 100 Mio. saniert werden müssen.

³ Hrsg. Archiv verschwundener Orte Forst/Horno – Archiw zgubjonych jsow Baršć/Rogow; www.verschwundene-orte.de.

⁴ Vgl. Verfassung des Landes Brandenburg, 4. Abschnitt: Rechte der Sorben (Wenden). Baden-Baden: Nomos Verlagsges. 2014, S. 15.

⁵ Vgl. Sorbisches Kulturlexikon. Bautzen/Budyšin: Domowina-Verlag 2014, S. 25.

⁶ M. Walde, Wie man seine Sprache hassen lernt. Bautzen/Budyšin: Domowina-Verlag 2010.

⁷ M. Walde, Sächsische Zeitung (Dresden), 14./15.12.2013.

⁸ Lausitzer-Kohle-Rundbrief/Brunicyowy Rozhled, Grüne Liga/Zelena liga, www.lausitzer-braunkohle.de.

⁹ Jurij Brězan, Krabat oder Die Verwandlung der Welt. Frankfurt/M.: suhrkamp taschenbuch 3591, 2004, S. 165–166.

¹⁰ Karl Markus Gauß, Die Slawen von nebenan – Sorbische Reise durch Deutschland. In: Die sterbenden Europäer. Wien: Zsolnay 2001.

¹¹ Vgl. Reichsvereinsgesetz aus 1908, das fremdsprachige Versammlungen nur noch an Orten mit mehr als 60 % fremdsprachiger Bevölkerung erlaubte.

¹² Vgl. Hanna Burger, Der Generalplan Ost und die 'Bereinigung der Slowenenfrage'. In: Denk mal: Deportation! Hrsg. ZSI – Zeza slovenskih izseljencev/Verband ausgesiedelter Slowenen. Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva/Hermagoras 2012, S. 13–20.

¹³ Walter Wenzel, Personennamen. In: Sorbisches Kulturlexikon, Hrsg. Franz Schön und Dietrich Scholze. Bautzen/Budyšin: Domowina-Verlag 2014, S. 310–313.

¹⁴ Jurij Brězan, Krabat oder Die Verwandlung der Welt. Frankfurt/M.: suhrkamp taschenbuch 3591, 2004, S. 15.

¹⁵ Otfried Preußler, Krabat. Stuttgart/Wien: Thienemann Verlag 1981, S. 256.